

CONVERSATION ON BRUTALISM: INTERVIEW WITH ARCHITECT BRANISLAV JOVIN

Интервју обављен 2016. године у стану Бранислава Јовина у Београду / Interview conducted in 2016, in Branislav Jovin's apartment, in Belgrade

Разговор водио: др Ђорђе Алфировић / Interviewer: Djordje Alfirevic, PhD

Рад примљен: јануар 2016., рад прихваћен: март 2016.

Ђорђе Алфировић*

УВОД

Појава брутализма у архитектури у Србији углавном се доводи у везу са стваралаштвом неколико аутора, од којих је један од најзначајнијих Бранислав Јовин. Познат по пројекту „Метро Београд“ и бројним реализацијама, попут саобраћајне петље Мостар, зграде Урбанистичког завода града Београда, Скупштине општине Нови Београд и др., Јовин се једнако истакао и као велики стваралац партерне архитектуре. Његови пројекти уређења пешачке зоне Кнез Михаилове улице и дела Трга Републике, Савског кеја и слободних површина испред хотела Југославија и конгресног центра Сава, у великој мери су одредили космополитски карактер Београда. Када је 1970. год. реализовао зграду Урбанистичког завода града Београда, применивши натур-бетон као основно средство за постизање експресивног израза, Јовин је, уз архитекте Михајла Митровића, Ивана Антића, Љупка Ђурчића, Божицара Јанковића, Бранислава Караџића, Александра Степановића и др., поставио темеље за истраживање бруталистичке естетике у Србији. Иако већи део Јовиновог опуса чине урбанистичко-архитектонски пројекти и уређење спољних простора, управо је значај његових архитектонских остварења пружио повод за овај интервју. Циљ разговора је да укаже на околности које су довеле до појаве бруталистичких тенденција у српској архитектури, као и да послужи за даља истраживања естетике брутализма.

Кључне речи: архитектура, брутализам, модернизам, интервју, *béton brut*

INTRODUCTION

The emergence of Brutalism in Serbian architecture is mainly connected to the works of several architects, with Branislav Jovin being one of the most significant authors in this group. He is well-known for his project "Belgrade Underground" and numerous other works, such as traffic intersection Mostar, the building of Institute of Urbanism Belgrade, New Belgrade Municipality building, etc. Jovin was equally successful as an

accomplished creator of ground floor architecture. His solutions for the pedestrian zone in Knez Mijalova Street and part of the Republic Square, the Sava River Quay and free space in front of Yugoslavia Hotel and the Congress Center Sava determined to a great deal the cosmopolitan character of Belgrade. When in 1970 he completed the building of Institute of Urbanism Belgrade, by using natural concrete as a tool to achieving expressiveness, Jovin, along with other architects - Mihajlo Mitrovic, Ivan Antic, Ljupko Curcic, Bozidar Jankovic, Branislav Karadzic, Aleksandar Stepanovic, laid the foundations for research of brutalist aesthetics in Serbia. Although majority of his works include urbanist-architectural projects and management of outdoor spaces, the inspiration for this interview came primarily from his architectural achievements. The aim of the interview was to emphasize the circumstances that led to emergence of brutalist tendencies in Serbian architecture, as well as to encourage further research of the brutalism aesthetics.

Keywords: architecture, brutalism, modernism, interview, *béton brut*

* * *

- У историографији је генерално присутно мишљење да покрет брутализма није имао значајнијег утицаја на архитектуру у Србији. Да ли је и по Вашем мишљењу тако?

Б.Ј.: Право да кажем, ја сам за ту реч брутализам чуо тек после 2000. год., када се о томе разговарало на неки други начин. Прво, мени та реч брутализам некако не прија, јер означава нешто што је сурово, необрађено и грубо. Међутим, за мене је прикладније тумачење тог термина када се односи на примену изворног материјала или када зграда делује као да није још увек обучена у нешто накнадно аплицирано. На питање да ли је такав став утицао значајно на архитектуру у Србији, искрено, не знам шта да одговорим, јер мој објекат Урбанистичког завода је онакав какав изворно јесте. Пројектован је 1967. год., добијен је на конкурс и усељен је 1970. године. Код те зграде је посебно интересантно јер је то велика кућа на углу.

* др Ђорђе Алфировић, дипл. инж. арх., Студио Алфировић
djordje.alfirevic@gmail.com

Налази се на раскршћу Палмотићеве и Булевара деспота Стефана. У време када је рађена, она је била у потпуности другачија од тадашњих објеката. Подразумевало се да кућа на углу треба најчешће да буде акцентирана куполом, док је мој приступ био да кућа треба да буде као тракт, повучена у односу на регулацију Палмотићеве улице, како би се формирао предпростор испред објекта. Приликом једне комисије, један од наших највећих конструктора Радомир Михајловић, када је видео објекат Завода, рекао је: „Брано, цаба бих ти урадио конструкцију, толико се ово мени допада“. Када сам га ја питао зашто, шта му се то толико допада, његов коментар је био: „Ово је први објекат у Београду код кога се види ко кога носи“. Он је тада био импресиониран стубовима који су извучени ван главног тракта и примењеним распонима од 12x12m. Зашто ја то говорим? Зато што је у то време било и других кућа које су рађене у натур-бетону, које су настале након мог објекта. Код тих објеката су најчешће имитиране дрвене конструкције, под утицајем јапанске архитектуре. Укрштане су греде, па су се јављале неке конзоле и додаци који нису били конструктивни. Код мог објекта нема никаквог вишка, то је чист конструктивизам. Дакле, по мом мишљењу, покрет брутализма није имао значајнијег утицаја на архитектуру у Србији. Оно што је грађено на Новом Београду углавном није изворни брутализам, јер има много додатих елемената. Примарна конструкција је рађена у Жежељевом систему и преднапрегнута је, а све након пројектовања и израде конструкције је на згради додавано. Врло често је као испуна додавана опека, што такође припада бруталистичкој архитектури.

- Који је, по Вашем мишљењу, разлог због кога бруталистичка архитектура није у већој мери била заступљена у нашој средини?

Б.Ј.: Не видим неке разлоге. Сигуран сам да тих седамдесетих година нисмо, тј. ја бар нисам ни чуо за ту реч. Не разумем зашто се сматра да се тада прекинуло са тим ставовима, јер се и данас тако ради. И данас се појављују елементи необрађених стубова и испуне од различитих материјала, попут стаклених фасада код пословних зграда. То је данас махом сведено на „облачење“ фасаде. Данас се готово све ради компјутерима, док смо тада радили ручно. Мада, Мостарска петља је рађена делимично у рачунару - сегмент саобраћаја, остало је ручно цртано.

- Које објекте бруталистичке архитектуре у Србији бисте могли да истакнете као значајне и због чега?

Б.Ј.: Објекат Михајла Митровића „Генекс“ на Новом Београду је урађен на поменути начин. Није облаган као објекат Александра Степановића и екипе у Блоку 23. То су стамбени објекти, док је ово стамбено-пословни објекат. Сви обимни зидови су рађени у натур-бетону и то је оно што га чини бруталистичким. Сем тог објекта, не сећам се да је нешто рађено са намером да се у финализацији не обрађује натур-бетон. Сећам се да је својевремено Никола Добровић на својим предавањима говорио да није у реду да се на један квалитетан материјал додају слабији, него је потребно да буду видни изворни материјали. Стога је бетон врло захвалан, јер уколико је квалитетно урађена оплата и бетон у квалитетним маркама, онда може да се уради невероватна структура и да видан бетон веома лепо изгледа.

Зграда Урбанистичког завода града Београда, Бранислав Јовин, 1970. (фото. Б.Јовин)

Urban Planning Institute of Belgrade building, Branimir Jovin, 1970. (photo. B.Jovin)

Зграда Општине Нови Београд,
Бранислав Јовин, 1961-1973.
(фото. Б.Јовин)

New Belgrade Municipality building,
Branislav Jovin, 1961-1973.
(photo. B.Jovin)

- Неколико Ваших објеката се може довести у везу са бруталистичком архитектуром, као нпр. зграда Урбанистичког завода града Београда и зграда Скупштине општине Нови Београд. Да ли су постојали извесни мотиви или узорци који су одредили бруталистички приступ у артикулацији поменутих објеката?

Б.Ј.: Не знам, мислим да нису постојали никакви узорци. Стојан Максимовић и ја смо добили да радимо зграду Општине Нови Београд док смо радили у Урбанистичком заводу, јер смо радили урбанистичке услове. Општина Нови Београд као инвеститор је тражила да урадимо и идејно решење, па смо из тог решења 1962-1963. год. полако дошли и до израде главног пројекта. Код тог објекта је рађен натур-бетон, а затим рађена испуна у виду стаклене зид-завесе, која је тада била хит. Мислим да је тај објекат био један од првих код кога је она примењена. Сматрали смо да је потребно да храбро идемо са таквим приступом. Анекс са салама је урађен у то време, 1963-1964. год., али је реализован десетак година касније и код њега није било никаквих узора. Код тог објекта приступ је био конструктивистички и врло необичан, јер су примењене велике конзоле. Врло је захтевно радити у натур-бетону, јер је неопходно да архитекта ради пројекат оплате. Ја сам тако са тесарима радио план оплате и план бетонирања. Бетонирање не може да се прекине било где, већ постоје тачно одређена места са неким троугластим лајснама докле мора да се дође приликом изливања. Наравно, оплата мора да се ради на перо и жљеб, тако да добро дихтује и да се сачува комплетна структура бетона. Ивице не могу да буду оштре, већ се увек ставља на углове лајсна, итд. Тих детаља је било доста и нисам их нигде видео, него сам их измишљао. На крају су се показали као врло успешни. Све што смо радили било је из функционалних разлога, без икаквог угледања, поготово не на јапанску архитектуру. Код Урбанистичког завода сам, нпр., радио двојне стубове кроз које су провучене комплетне инсталације, вода струја и канализација, што једно са другим чини конструктивни систем. Удвојене су и греде, што се касније много у пракси примењивало. Са Стојаном Максимовићем

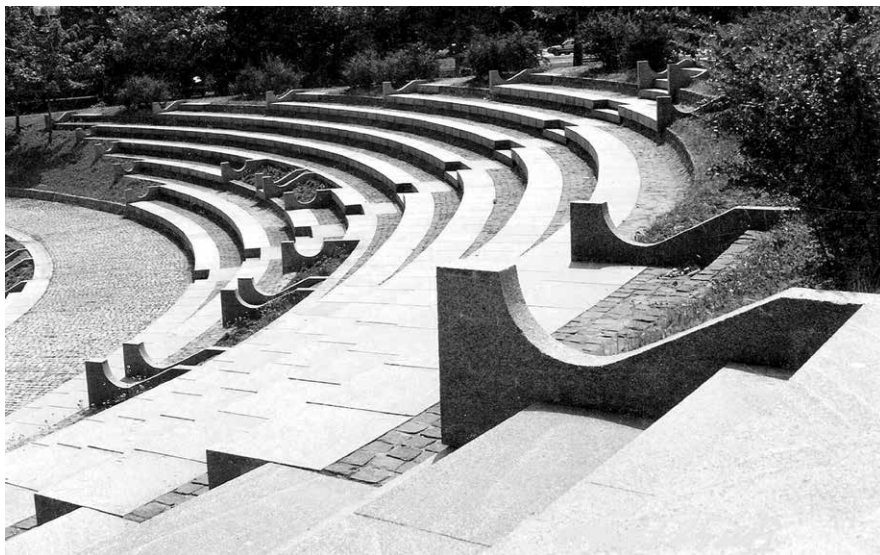
сам радио Конгресни центар у Кувајту, код кога је био петнаестметарски растер као на Новом Београду. Тада смо, пошто је тражено да се не виде инсталације, уместо једног стуба стављали по два стуба, размакнута око 320cm, унутар којих су постављане комплетне инсталације.

- Да ли су постојали извесни узорци (мотиви, инспирације делима, личностима, грађевинама и сл.) који су генерално утицали на Ваш архитектонски израз. Ако јесу, у којим околностима су се јавили и код којих објеката?

Б.Ј.: Ништа није утицало на мој израз.

- Када се посматра Ваш опус, учавана се велики број реализованих уређења слободних површина. Да ли је по среди Ваш афинитет према урбаном дизајну, или је до тога дошло специфичним сплетом околности?

Б.Ј.: У питању је био сплет околности. Дакле, ја сам Мостарску петљу добио 1960-1961. год. на југословенском конкурс. Када је расписан конкурс за Газелу, онда је истовремено био расписан и конкурс за Мостарску петљу. Рад који сам радио са инжењером Јованом Катанићем био је препоручен за реализацију поред 32 рада. У то време сам већ радио у Урбанистичком заводу. Код тог пројекта је био специфичан проблем јер је требало повезати седам различито денивелисаних саобраћајница и умрежити их са пешачким комуникацијама, аутобуским и трамвајским стајалиштима, што сам врло успешно решио. Овом пројекту сам посветио скоро девет година свога рада, до 1970. године. Након тога сам радио студију подобности за београдски метро од 1973. године. Изградњом метроа требало је да се улице врате пешацима, стога смо у Сектору за метро урадили посебне пројекте централне зоне око Кнез Михаилове улице. Ја сам радио пуно уређења партерних површина, нпр. у Нишу централну зону, пешачки трг и главну улицу и за то сам добио прву награду на конкурс. После тога сам директно добио да радим Зајечар, читаву централну зону, па онда, након великог међународног конкурса, уређење центра Брчког.

Партерно уређење музеја 25. мај,
Београд, Бранислав Јовин, 1978-1981.
(фото. Б.Јовин)

Pavement design for May 25th museum,
Belgrade, Branislav Jovin, 1978-1981.
(photo. B.Jovin)

- У којој мери је на Ваше стваралаштво утицала сарадња са Вашим колегама (коауторима) у тиму и да ли мислите да у тимском раду може да се говори о заједничком ауторству или се једна особа увек истиче као први аутор?

Б.Ј.: Мени је тешко да на то питање одговорим, јер сам током живота имао само два пута сарадњу са коауторима. Са Стојаном Максимовићем сам на Новом Београду радио стицајем околности. Колико је ко био ангажован не бих коментарисао, као ни пројекат Мостарске петље који сам радио са Јованом Катанићем. По питању заједничког ауторства, мислим да ипак не може о томе да се говори, јер у тиму увек неко раније изнесе неку идеју која се усвоји. Тада се остали прикључују.

- Какав је Ваш став по питању повезивања грађевине и њене околине у складну целину?

Б.Ј.: То је по мени апсолутни приоритет у пројектовању. Међутим, када је у питању ситуација, нпр. са градским блоком код кога је мали проценат изграђености, тада се може приступити слободније и пројектовати нешто другачије од постојећег, док код високог степена изграђености градског блока, када је интерполација у питању, потребно је наћи неки прелазни мотив између две суседне зграде. Седамдесетих година се углавном ишло на такав приступ, да се нова зграда уклапа у постојеће ткиво и да не буде наметљива.

- Да ли постоје одређени архитектонски елементи или принципи који се понављају као мотив у Вашем стваралаштву и код којих објеката?

Б.Ј.: Увек сам тежио томе да у пројектима применим материјале у изворном облику. То је нешто што је карактеристично. Такође, проблемима сам прилазио комплексно, тј. нисам решавао само оно што је било тражено, већ сам слојевито решавао и колски и мирујући

саобраћај и друге аспекте. Због тога сам често добијао награде на конкурсима. Када говорим о принципима, за мене су основа и пресек кључни у пројектовању. Под основном мислим на функционално решење, тј. како се третира читав простор, а како и ко кога носи, то се види из попречног пресека куће.

- Да ли постоје одређени материјали које фаворизујете у пројектима и због чега?

Б.Ј.: Само изворне материјале. Првенствено бетон, затим, дрво у класичном облику, гранит, ако се примењује споља, мермер, у појединим ситуацијама и ако поднебље дозвољава.

- Које реализације из Вашег опуса можете истаћи као репрезентативне, у смислу да на најбољи начин одражавају Ваше поимање архитектуре и урбанизма и због чега?

Б.Ј.: Од архитектонских пројеката издвојио бих само Урбанистички завод, али сам се много више бавио партерним урбанизмом, урбанистичким пројектовањем и детаљима, тј. урбаним дизајном. По мени је урбанистичко пројектовање суштина свега у архитектури.

- Да ли је контекст времена, у смислу актуелних стилова у свету, утицао на Ваше стваралаштво. Ако јесте, на који начин и код којих примера?

Б.Ј.: Никакви стилови нису утицали на мене. Наравно, поједине пешачке зоне јесу. Док сам радио на пројекту метроа, био сам у прилици да обиђем велики број градова и имао сам прилике да различите пешачке зоне видим уживо. Једном приликом сам био у Кини, у Забрањеном граду, где сам посебну пажњу обратио на детаље везане за решење преклопа плоча и одводњавање. Тада сам видео колико је значајно да се све састоји од што мање типских елемената, од великих плоча дебљине 8cm и малих коцки, којима се повезују и попуњавају површине. Код Кнез

Михаилове улице која има 13.500m² ниједна плоча из пројекта није на лицу места резана. Све је било претходно дефинисано у плану полагања и изведено за око шест месеци. Све неправилне површине, нивелације и углови су савладани са гранитном коцком. Ако је и била нека неправилна плоча, она је пројектована у милиметар, а не коригована на градилишту. Поплочавање Кнез Михаилове улице је први пут рађено у рачунару у Србији.

- Да ли постоји неки мото којим се руководите током пројектовања, попут „форма прати функцију“, „функција прати форму“, „мање је више“, или имате неки сопствени став који следите?

Б.Ј.: Мој став у архитектури је основа и пресек, а не изглед. То је по мени суштина. Код Урбанистичког завода је све почело са размишљањем о блоку, о основи, о угаоном решењу и пропуштању визуре ка ботаничкој башти, да би се тек касније дошло до артикулације бетонских брисолеја на фасадама. Пошто је кућа оријентисана у правцу север-југ, могли су да се појаве брисолеји са обе стране, јер је са обе стране била изложена светлу. Брисолеји су били функционални додатак који има смисао са дуплим стубом. Са јужне стране се јављају истурени брисолеји, док их са северне стране нема, што показује да ми је примарно

становиште била чиста функција и ништа друго, јер је крајем шездесетих година посебан проблем било хлађење кућа.

- Које је Ваше мишљење по питању данашње архитектуре у Србији? Да ли бисте могли да истакнете неке примере, који по Вашем мишљењу завређују посебну пажњу и због чега?

Б.Ј.: Данас је време компјутера. Оно што је раније било незамисливо да се уради, данас се подразумева. На сваком углу се раде различити прозори и елементи, што брзо може да се уради само рачунарима. Раније смо сваки детаљ морали ручно да урадимо у размери 1:50 или 1:10, а данас се то све ради покретом миша или притиском на дугме. Од пословних објеката раније сам био посебно одушевљен зградом Енергопројекта Александра Кековића, зато што је љуска, са зениталним осветљењем, јединственим простором и комуникацијама одвојеним од радних простора. Иако је то носило са собом извесне проблеме, као концепт ми се допадало. Сличан приступ је Стојан Максимовић имао код центра Сава, код кога је постојала стаклена опна унутар које се све дешавало. Такође ми се допадало београдско сајмиште Милорада Пантовића у урбанистичком и архитектонском смислу.

Партерно уређење Кнез Михајлове улице, Београд, Бранислав Јовин, 1987-1988. (фото. Б.Јовин)

Pavement design for Knez Mihajlova street, Belgrade, Branislav Jovin, 1987-1988. (photo. B.Jovin)